

Bikácsy Gergely

Két Pécs – a tízezerből

Számtalan Pécs létezik, legalább annyi, ahány lakosa, ahány vendége – és amennyi emléke van a városról lakosainak, vendégeinek. Tízezer hasonló, tízezer nagyon is különböző könyvet el lehet képzelni róla. Italo Calvino *Láthatatlan városok* című remekműve rémlik fel: egyetlen képzelt város, Venece ezernyi tükörképével játszik. Mind fikció, mind játék és mind képzelet: egy helyen a *Vénusz jegyében* (Pécs regénye) mintha fel is idézné.

*

Péntek Orsolya és az én könyvem összevetése ugyanazért felettébb nehéz, amiért roppant könnyű feladat. A két Pécs-könyv ugyanis mindenben egymás ellentéte, semmiben és semennyire nem hasonlítanak, tűz és víz, villám és nagy erdőtűz, gyors zápor és országos eső. Széles idejű nagyepikai kísérlet, történelmi tabló (Péntek Orsolyaé) és tört drámacserepek játéka (a sajátom). A *Vad Mecsek* nagyjából három-négy év alatt játszódik, a játékidő nagy része ennél is szűkebb időben, 1944-ben, kevés szereplővel. A *Vad Mecsek* kisregény, annak is vállaltan töredékes, kihagyásos változata.

Péntek Orsolya sokkal terjedelmesebb könyve, a *Vénusz jegyében* a magyar honfoglalás előtt kezdődik, tehát epikai ideje jóval több mint ezer év. Ezer-száznál is több esztendő, rengeteg szereplővel.

Beláthatatlan időbeli eltérés feszül a két könyv anyaga között. Nemcsak a naptár adta regényidőről van szó, fontosabb eltérés, különbözőség emel falat közöttük. Műfaji és stílári eggyaránt. A *Vénusz jegyében* nagyepika (annak egyik ma lehetséges változata) – a *Vad Mecsek* drámai töredékek füzére. Kapkodás nélküli nagy lélegzet, tart, amíg kitart *versus* szakaszosabb, sietősebb, elakadó, meglóduló, kihagyásos, rövidfutamú próza. Az összehasonlítás lehetetlen, ne is tegyük, nem is teszem. („Elindulna próbaképpen 1500 méteren?” – kérdezték egyszer a többszörös világcsúcstartó 100-as jamaikai csodasprintert. „Eszembe se jut, már négyszázon is tök utolsó lennék” – felelte az mosolyogva. Ráadásul, mint talán mindenki tudja, az „1500” még csak középtáv, nem is a hosszúak futama.) Igen-igen, a száz és az ötezres bajnok soha nem indul közös versenyen. Konok igazság... No, de azért a prózairo-

Péntek Orsolya

VÉNUSZ JEGYÉBEN

P é c s r e g é n y e

dalom nem egészen a futópályák világa, töprengünk tovább. Egyetlen röpke példa a sok közül: a nagyszabású történelmi remeklés mellett (előtt és után) Spiró György írt kiváló rövidprózákat is...

*

Péntek Orsolya rendkívül fegyelmezetten ír, és imponáló fegyellemmel szerkeszti hosszú történelmi történetét. Hibátlannak látszó kompozíció, mint a professzionális írói főtanszékeken. Itt minden arányos, minden a helyén van, majd' minden fejezet kiegészíti, kerekébbé teszi a többi. Időben előre és hátra

utal, rejtetten vagy direkterben. Ez a nagyon igényes könyv hatalmas feladatot vállal, és részben teljesíti.

Miért hagy mégis némi hiányérzetet? Erre nem könnyű választ találni.

Nem mondanám iskolai értelemben „történelmi regénynek”. Iskolai értelemben persze kár lenne megközelíteni. Az elfeledettség száraz útján vándorló Passuth László soktucatnyi hagyományos történelmi regénye is mai szemmel majdnem olvashatatlan. Nem tudom, vannak-e mai újrakiadásai. Hatalmasan túlírt, részletekbe vesző történelem-illusztrációk.

Ha valaminek örültem, hát annak, hogy Péntek Orsolya könyve nem új Passuth, nem ástítató-unalmas illusztráció. Élénkebb fordulatok, átélhető sorsok és színek éltetik.

Két legérdekesebben megírt, legjobb fejezetének egy középkori és egy múlt századi (tehát majdnem mai) elbeszélést érzek.

Ezekben egy-egy főhős válik ki a háttér, az alapozás gondos fölfestéséből. Janus Pannonius, majd egy kivégzőosztag elé terelt részben magyar, részben talán sokgyökerű horvát lakos. Őket igazán sikerül megragadnia és közel hoznia az olvasóhoz a történelmi folyam más-más pontjain. Figyelemre méltó, hogy a kivégzendő fogoly nem „történelmi figura” – mint ahogy a regénybeli Janus is alig az: esendő, beteg ember, az író nem tér ki irodalmi működésének stációira, nem tudjuk meg, kivel és miért esküdött össze, mit vétett Mátyás király ellen, vagy hogy vétett-e egyáltalán. Ehhez történelemkönyvekhez kéne fordulnunk. Péntek Orsolya itt (és néhány más fejezetben) szerencsére nem történelmi krónikás akar lenni, hanem szépíró.

Van, ahol – számos fejezetben – krónikás is. Végig bizonytalan voltam olvasás közben, jól teszi-e. Segíti ugyan az olvasót, soha nem vész történelmi részletekbe, mégis, a más korok időrendbe rendezett folyamata természetesen új és új, a történelem folyamába illesztett fő- vagy mellékszereplők tucatjait sodorja elé. Persze: az író vállalt regényszerkezete szinte kényszerítő erővel szabja meg az időrend fegyvermezett követését – mondjuk: az idő évszázadokat hömpölyögtető múltját –, ez az anyaga, ezzel kell gazdálkodnia, ez határozza meg a könyv egészét.

Mivel segíti, mivel oldja mégis az önkéntes válalás olykor súlyosságát, legalábbis itt-ott monotonná váló kényszerűségét? Leleményes és szellemes szerkesztéssel. Stílusának, nyelvezetének végig magabiztosan kitartó dallamával, hogy minden kézenfekvő lapos megoldást, főleg a történelmi regények tolakodó, mesterkélt archaizálását messze elkerüli.

(Móricz az *Erdeleyben* nagyon ravaszul adagolja, inkább nem, mint igen, inkább mértékkel, mint sokat: mindvégig bravúrosan.) Nagy érdem – szerintem –, ha a szerző magabiztosan és óvatosan elkerüli e kihívást. Nem kisebb író-írástudó bukott meg a kínos, bár pontos és talán hiteles archaizálással, mint Laczkó Géza a maga Rákóczi-korrajzában. Péntek Orsolya Pécs-könyvét nem kísérti meg ez a rossz szellem. S ha már az időrend mindent parancsolóan megszabó szerkezetéről szólunk: egy-egy történelmi állomáson belül jó érzékkel, sikerrel bontja fel a *fejezetben belüli* időrendet (Így Janus Pannoniusnál is).

Legjobban sikerült szerkezeti eljárása, hogy hol jelképes, hol konkrét és valóságos történelmi folytonosságot lát-láttat (és teremt) egyes régi korok időbe zárt hősei között. (S szerencsére nem, vagy főleg nem királyok, császárok, fejedelmek, hanem közemberek sorsa között.)

Első, még jóval a honfoglalás előtti hőse a Rómából a latin Pécsre (Pécsbe? – mondanám) menekülő Száműzött. A regény szép ívet rajzol, afféle átélhető keretet, vissza-visszatérő belső rímet a következő évszázadok száműzöttjeivel. 1956-os menekültek, majd a könyv végén leszármazottjaik időleges visszatérése. A száműzöttség élménye a könyv egyik – hol halk, hol erős – motívuma lesz.

Az olasz tájjal való hasonlóság, a szépség és a kopottasság természeti (városi) párhuzama ott lapang sok fejezetében, sok Itáliából jött, vagy Itáliát megjárt szereplőjének gondolataiban. Enélkül nincs, nem is lehet Pécs-regény, bólint rá az olvasó. A középkori Bolognai Egyetem, Bologna vagy Mantova, távolabbról Róma emléke és hiánya sok Pannoniába, Pécsre került hőstét élteti és kínozza. „Térj vissza Bolognába, Galvano” – tanácsolják egyiküknek, akit szinte megvisel a két táj hasonlóságát felülíró különbözősége. Nem messze e soroktól olvassuk: „Pécsnek nem Bolognához kellene hasonlítani, hanem önmaga ideájához.” A könyv egészének, de legalább háromnegyedének mottója lehetne.

Érdeklődéssel vártam a török kor megelevenítését. Nehéz feladat egy teljesen más kultúrkör alapján szemlélni a hódoltság korát. Péntek Orsolya a város életének történelmi folyamatosságát emeli ki, nem annyira végzetes törést, mint a kultúra továbbélésének élményét ragadja meg. Törökkori hőse a dzsámipítő Kászim, majd utódai, az újabb „fürdő- és városgyarapító Kászimok”, ha szabad talán így – nem a regény sugallatával ellentétesen – fogalmaznom. Valami ilyesmit mondanak róla a városban: „Meglátjátok, úgy építi törökké Pécsét, hogy az nekünk, magyaroknak is tetszeni fog.” (Nem szó

szerinti idézet.) Más ismert török utazók és történetírók is feltűnnek, Evlija Cselebi vagy Ibrahim Pecsevi. Mélyebb nyomot bennem a híres Idrisz baba szeretettel megrajzolt, bölcs öreg figurája. („A talpa piszkos volt, de a szakálla tiszta.”)

A török hódoltság utáni átmenet talán Pécs egyik legkegyetlenebb időszaka. A regény semmit nem idealizál. Már előbb is élesen eleveníti fel Zrínyi pusztítását: a nagy magyar hadvezér szétlövette és felgyújtotta a fél várost... Hát hiszen (helyesen!) katonai szempontból logikus ágyúzásának még emléktáblája is van az egykor városfal helyén – kár, hogy az iskolai történelemórák erről általában hallgatnak. Mint ahogy zseniális irodalmi műveit sem tudják közel hozni... De ez már másik történet.

A török kiűzése után járványok pusztítják a várost, e pusztítás legalább olyan történelmi törés, mint a muszlim Pécs időszaka. A regény itt a várost részben újjáépítő, és helyzetét, korlátait, lehetőségeit józanul felmérő Klimó György püspököt hozza közel az olvasóhoz. Alakja kicsit Janus Pannoniuséhoz hasonló – bár Janus tragikus sorsa élesebben, fájdalmasabban, kínzóbban elevenült fel. A 19. század végén a város naggyá nő, jelentékennyé válik. Mégis, ekkorra lesz Pécs „a bajok városa” – mint azt a könyv egyik fejezetcíme is kiemeli.

Már előbb meglódul a történelmi idő: reformkor, 48-as szabadságharc (ebben a városban inkább csak: „ribillió”), elnyomás, újjáéledés. A regény, úgy érzem, ötletesen és helyesen e korszakban a Zsolnay-gyár kiépülésének, viszonylagos virágzásának szentel nagyobb terjedelmet.

Most már a közelmúlthoz érkezünk. A könyv egyik legjobb fejezeteként olvastam a szerb megszállást követő cselekményt, és a magyar–szerb–horvát ősökkel is rendelkező Popovics Milán meghurcolását, kivégzését (már 1945 után, talán a Rajk-per idején).

*

A könyv és az ismertetés vége felé közeledve – ahogy mondják – „mérleget kellene vonnunk”. Az idézőjel iróniát, sőt öniróniát sejtet. Ilyen nagy vállalkozásnak hogyan is vonhatnám meg a „mérleget”... Mint talán az eddigiekből is nyilvánvaló, nagy rokonszenvvel olvastam a könyvet. Végére érve még inkább fejet hajtok az Árpád-kor előtti időktől 1956-ig (és tovább) görgetett munka szépírói vállalásának óriási kihívása és nagy eredménye előtt. Írásom legelején mintha „hiányérzetemről” is

szóltam volna, nem megokolva, nem részletezve. Most indokolni próbálok.

Talán maga az alapelképzelés vitatható. Pécs város története az ősidőktől majdnem a legnapibb jelenig. Ez történetírói munka, annak minden örömeivel és nehézségével. S ha szubjektív akarok maradni – mi mást tehetnék –, szépirodalmi (regény-) megvalósulásként e mindent meghatározó időtáv, időszerkezet nagyszabású rácsa számomra eleve *mission impossible*: az ezerszáz éves történetbe magam bele se mertem, bele se szerettem volna fogni. Péntek Orsolya ezen a szerkezeti rácsrendszeren belül (a „lehetetlen küldetésen” belül) mindent megtett, amit regényíró megtehet. Mégis – és ez nem „baj”, nem „hiba” – számomra a regény műfaján (mondanám: mivoltán) túllépő, a határain áthágó olvasmánynak tűnik az eredmény: *A Vénusz jegyében* kultúrtörténeti műként olvasható, akár mennyire mást (is) képzelt, szándékozott alkotni a szerző. Imponáló ismeretanyag! Nagy szerkezeti teherbírási! Csakhogy mindez túlárad a saját önkéntes vállalásán. Nagy regényértékei mellett (vagy azok ellenére) kultúrtörténet, élő regényként viszont sok helyen – a szerző szándéka ellenére – kényszeresen vázlatos, figurái nem mindig elevenülnek hús-vér alakokká. Csak az író imponáló igényességét érzélem, az írás minőségét látom, és bólintok... Lehet, hogy nem is igen kellene mást látnom. Vagy mégis? Szóljon hozzá egy kultúrtörténeti szakember.

*

Még valami. Péntek Orsolya szubjektív, viszonylag hosszú önéletrajzi bevezetővel indítja a könyvét. Dél-európai utazásairól, Lisszabonról, Rómáról, Zágrábról. A fikció elbeszélője persze nem mindig azonos a szerzővel. De fogadjuk el önéletrajzi epizódoknak, én szó szerint annak vettem. Bevallom, ez a szubjektív hang, ez a személyes dallam közelebb áll hozzám, mint maga a nagy történelmi munka. Lisszabon? Majdnem ugyanannál a metróállomásnál laktam két utamon magam is. Róma? Arról ugyancsak lenne még több hasonló emlékem. Örömmel olvasnám az író testi-lelki utazásait, akár milyen vaskos kötetben. Az ezerszáz éves történelem megemésztésében viszont talán nem én vagyok az igazán ihletett olvasó.

Péntek Orsolya: *Vénusz jegyében. Pécs regénye.*
Pesti Kalligram, 2022